

NELER ÖĞRENECEĞİM?

- DARBELER'İN GÖLGESİNDE YOLUNA DEVAM EDEN TÜRKİYE CUMHURİYETİ (1960 – 1980)
- 27 MAYIS 1960 DARBESİ VE YENİ ANAYASA
- YENİ SİYASİ PARTİLER, KOALİSYON HÜKÜMETİ, ADALET PARTİSİ VE SÜLEYMAN DEMİREL
- SAĞDA VE SOLDAKİ İDEOLOJİK KAMPLAŞMALAR, ÖĞRENCİ VE İŞÇİ HAREKETLERİ
- 12 MART 1971 MUHTIRASI

DARBELER'İN GÖLGESİNDE YOLUNA DEVAM EDEN TÜRKİYE CUMHURİYETİ (1960 – 1980)

27 Mayıs 1960 askeri darbesi Türk Silahlı Kuvvetleri'nin hiyerarşik yapısının dışından yapılan ilk ve son başarılı askeri müdahalesi olmuştur. Daha sonraki askeri müdahale olan 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 darbeleri küçük rütbeli subayları uzak tutan yüksek komuta kademesinin eseri olmuştur.¹

I. 27 MAYIS 1960 DARBESİ VE YENİ ANAYASA

27 Mayıs sabahı (03.00) İstanbul radyosundan yayınlanan bildiride, Silahlı Kuvvetlerin İstanbul, Ankara, Eskişehir² ve diğer büyük merkezlerde idareyi ele aldığı, sokağa çıkma yasağının olduğu ve demokratik rejimin kısa zamanda tesisi için milletin yardımcı olması gerektiği söylenmiştir. İstanbul radyosu yayına başladığı saatlerde Ankara'da köşk henüz ihtilalcilerin eline geçmemiştir. Ankara radyosu beklenen yayınına (05.25) köşk harekâtı devam ederken başlamıştır. Ankara radyosundan ise Türkes demokrasinin bugün içine düştüğü buhranlı durum nedeniyle ve kardeş kavgasına son vermek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetlerinin memleketi idare altına aldığını duyurmuştur. Ayrıca partiler arasındaki uzlaşmazlığı çözmek adına tarafsız bir idarenin hakemliği altında en kısa zamanda seçim yapılarak hangi taraf olursa olsun seçimi kazanan tarafa idarenin devredileceği açıklanmıştır. Bunun yanı sıra dünyaya karşı politikamızın “Yurtta Sulh Cihanda sulh” olarak Atatürk'ün prensibi

¹FerozAhmad, Modern Türkiye'nin Oluşumu, Çev: Yavuz Alogan, 5. Basım, İstanbul 2006, s. 147.

² Adnan Menderes 25 Mayıs'ta aniden Atina'ya resmi bir ziyarette bulunma kararı almış fakat sonrasında aynı gün Eskişehir'e hareket etmiştir. Güzargahın beklemedik şekilde bu değişikliği planın riske atılması demektir dahası Hava Kuvvetlerinin ana üssü olan Eskişehir'de ciddi bir hazırlık yapılmadığından üs komutanının alelacele ikna edilmesi söz konusudur. Ali FuadBaşgil, 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri, çev: Cemal Aydın, (4. Baskı), İstanbul 2008, 158.

doğrultusunda devam ettiği ve hiçbir şekilde NATO'ya ve CENTO'ya karşı olunmadığı özellikle bildirilmiştir. İhtilalcilerin NATO ve CENTO'ya olan bağlılığı bildirmelerindeki sebep ihtilalin siyasi çizgisini açıklamaktan çok muhtemel bir Amerikan müdahalesini engellemek isteğidir.³

27 Mayıs sabahı halk radyodan duyurulan anons ile Türkiye Cumhuriyeti tarihinde gerçekleşmiş olan ilk darbe ile güne uyanmıştır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes başta olmak üzere birçok DP'li tutuklanmıştır. Ayrıca siyasi liderlerin dışında birçok yüksek rütbeli subayda tutuklanmıştır.

Milli Birlik Komitesi (MBK) İktidarı

On yıllık DP iktidarı, silahlı kuvvetlerin müdahalesi ile son bulmuş ve 16 ay sürecek olan askeri yönetim iktidarı devralmıştır.⁴İhtilali yapan Milli Birlik Komitesi görevi devraldığında TBMM'yi kapatarak siyasi partilerin toplantı ve faaliyetlerini yasaklamış, kapatılmış olan gazetelerin kapatılma gerekçelerini ortadan kaldırmıştır. Hapiste bulunan gazeteciler serbest bırakılmış, basın kanunu yürürlükten kaldırılmıştır. Kapatılan bütün fakülte ve yüksekokullar tekrar öğretime başlatılmıştır.⁵

38 kişiden oluşan MBK üyelerinin 32'si karacı, 3'ü havacı, 2'si denizci, 1'i jandarmadır. Komitede 2 orgeneral, 2 tümgeneral, 1 tuğgeneral, 9 albay, 6 yarbay, 11 binbaşı, 7 yüzbaşı bulunmaktadır.⁶

MBK üyeleri kalabalık bir davetli topluluğunun önünde yemin ederek resmen göreve başlamışlardır.⁷Milli Birlik Komitesi başkanı Org. Cemal Gürsel, yaptığı ilk radyo konuşmasında, demokratik nizamın kurulması ve devletin iradesini milletin iradesine terk etmek yönünde olduğunu söylemiştir.⁸

Yargılamalar

27 Mayıs günü müdahalede bulunan kişilerin 12 Haziran 1960 tarihli 1 sayılı yasanın 6. Maddesiyle, iki noktada karar verdikleri anlaşılmaktadır. Biri, “eski iktidar mensupları” diye

³ Ümit Özdağ, Menderes Döneminde Ordu Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali, İstanbul 2004, s.198 – 203.

⁴ Nuran Kılağız, Türk Siyasi Hayatında 1965 Seçimleri Ankara 2007, s. 115.

⁵ Nuran Kılağız, a.g.e., s. 113.

⁶ Ümit Özdağ, a.g.e., s. 270.

⁷ Ümit Özdağ, a.g.e., s. 270.

⁸ Osman Doğru, 27 Mayıs Rejimi, Ankara 1998, s. 77 – 78.

adlandırılan kişilerin “yargılanması” diğeri, bu yargılamanın, “Yüksek Adalet Divanı” adıyla kurulması öngörülen bir yargı yeri tarafından yapılmasıdır.⁹

Haziran ayının ortalarında, o güne kadar Harp Okulu’nda tutulan Celal Bayar, Adnan Menderes, milletvekilleri ve diğeri zanlılar İstanbul’un açıklarında bulunan Yassıada’ya nakledilmişlerdir. Yüksek Adalet Divanı daha sonra bu adada yargılama yapmıştır.¹⁰

1961 Anayasası

Anayasa çalışmaları Türk Silahlı Kuvvetleri ve üniversite hocalarının birlikte görüş alışverişi sonucu yapılmıştır. Heyet başkanı Sıddık Sami Onar devlet çarkının kesintiye uğramaması için geçici hükümet kurulmasını önermiştir. Kurulacak hükümette Milli Savunma, Ulaştırma ve içişleri bakanlıklarına asker getirilmesi önerilmiştir. Madanoğlu’nun tepkisine yol açan bu görüş uzun tartışmalara yol açsa da sonunda Org. Cemal Gürsel’in Devlet Başkanı, Başbakan, Milli Savunma Bakanı ve Silahlı Kuvvetler Başkomutanı; Alparslan Türkeş’in Başbakan yardımcısı ve Başbakanlık Müsteşarı olması, iki bakan dışında hükümetin sivillerden oluşması konusunda uzlaşmıştır.¹¹

27 Mayıs meşruiyet bildirimi 1961 Anayasası başlangıcında, “Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs 1960 Devrimi’ni yapan Türk Milleti...” biçiminde ifade edilmiştir.¹² İhtilal Komitesi harekâtın ilk saatlerinden itibaren yasa niteliğinde numaralı bildiriler yayınlamıştır.¹³

27 Mayıs müdahalesinden sonra çıkarılan 1 ve 157 sayılı yasalar, 27 Mayıs rejimini kuran anayasal işlemler sayılmıştır.¹⁴ 1 sayılı yasanın 1.maddesinde Milli Birlik Komitesi’nin “Türk Milleti adına hâkimiyet hakkını kullanacağı” yazılmıştır. Aynı yasanın 9 – 16. maddelerinde Komite üyeliği, üyelikten çıkarılış, üyeliğin niteliği, Komite çalışma usulüne ilişkin hükümler yer almıştır.¹⁵

Komisyonun hazırladığı geçici anayasa, 12 Haziran 1960’ta resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Daha sonra 12 Ağustos’ta kabul edilen 55 sayılı yasayla anayasadaki geçici sıfatı kaldırılmıştır. Geçici anayasa 4 bölüm ve 27 maddeden oluşmuştur. Birinci bölüm genel hükümler, ikinci bölüm Milli Birlik Komitesi, üçüncü bölüm Devlet Başkanı, dördüncü bölüm Bakanlar Kurulu’nu

⁹ Osman Doğru, a.g.e., s.132.

¹⁰ Tevfik Çavdar, a.g.e., s. 91 – 92.

¹¹ Seçil Karal Akgün, a.g.e., s. 110.

¹² Osman Doğru, a.g.e., s. 55.

¹³ Seçil Karal Akgün, a.g.e., s. 111.

¹⁴ Osman Doğru, a.g.e., s. 67.

¹⁵ Osman Doğru, a.g.e., s. 79.

tanımlayan, görev ve yetkilerini belirleyen maddelerden meydana gelmiştir.¹⁶1961 Anayasası ihtiva ettiği hüküm ve müesseseler bakımından birçok değişiklik ve kendisinden evvelki anayasalarda olmayan bir takım yeniliklerde getirmiştir. Anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığını ve bütün bunları sağlayacak pratik malzemeyi getiren ilk anayasadır.¹⁷

II. YENİ SİYASİ PARTİLER, KOALİSYON HÜKÜMETİ, ADALET PARTİSİ VE SÜLEYMAN DEMİREL

1961 yılında siyasi faaliyetler serbest bırakılınca DP mirasçısı olarak üç parti; Adalet Partisi(AP), Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ve Yeni Türkiye Partisi (YTP) ortaya çıkmıştır. Osman Bölükbaşı önderliğindeki CKMP 1946 – 1960 döneminde oluşmuş ve Menderes – Bayar ikilisine karşı muhalefet yürütmüştür. Bu parti, 1961’den sonra DP tabanına yöneldiği zaman kadrosuna Kamil Kırıkoglu gibi ilerici unsurları da almış ve karmaşık bir yapı olarak meydana çıkmıştır. YTP ise, 1950’li yıllarda ispat hakkı savaşımını veren ve Hürriyet Partisini kuran akımın kaynaklarına dayanmaktadır. Partinin genel başkanı Ekrem Alican’dır. 1961’de parti oluşurken Partiye Deniz Baykal gibi bazı öğretim üyeleri de katılmıştır. Daha ilk faaliyetlerinde DP’nin asıl mirasçısının AP olacağı ortaya çıkmıştır.¹⁸

1. Yeni Seçimler ve Zoraki Koalisyon

DP tarihe karışsa da siyasal tabanı bütün demokratlar için önemli olmuştur. 1961’de siyasi faaliyetler serbest bırakıldığında askeri yönetim ile sıkı bağları olan emekli bir generalin önderlik ettiği Adalet Partisi (AP) ile Adnan Menderes’e muhalefet olan ve 1955’te Hürriyet Partisi’ni kuran Ekrem Alican’ın önderliğindeki Yeni Türkiye Partisi (YTP)¹⁹ oy dağılımında DP’nin yerini doldurmak istemiştir.

Ekim 1961’de yapılan genel seçimlerde bu partiler %36,7 oranında oy alan CHP’nin karşısında toplam %48,5 (AP %34,8 – YTP %13,7) oranında oy almışlardır. Bu ordunun yeniden müdahalesine yol açabilecek bir durum olmuştur. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel hükümet kurma görevini İsmet İnönü’ye bırakmıştır. Birinci koalisyon 10 Kasım 1961’de CHP ile AP arasında gönülsüz kurulan bir ortaklık olmuştur. Türk Silahlı Kuvvetleri’nden gelen tehditkâr tutum nedeniyle olabildiğince uzun süren bu koalisyon dönemi ancak 6 ay dayanabilmiştir. İkinci koalisyon ordudan gelen zorlamaların ardından 25 Haziran 1962’de kurulmuş ve Aralık 1963’e kadar devam etmiştir. AP dışındaki mecliste bulunan tüm partilere ve bağımsızlara bakanlık verilmiştir. Ancak CHP’nin ortakları Kasım 1963’te

¹⁶ Tefik Çavdar, Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950’den Günümüze), 3. Baskı, Ankara 2004, s. 90.

¹⁷ Nuran Kılağız, a.g.e., s. 127.

¹⁸ Tefik Çavdar, a.g.e., s. 111.

¹⁹ FerozAhmad, a.g.e., s. 164.

yapılan belediye seçimlerinde kötü sonuçlar alınca seçmenlerin İnönü ile ortak hareket ettikleri gerekçesiyle onları cezalandırdıklarını düşünerek koalisyondan çekilmişlerdir. Bu seçimlerden sonrasında ise AP ülkede en popüler parti haline gelmiştir. İnönü üçüncü ve son kabinesini 25 Aralık 1963'te kurmuş ve tam da bu sırada Yunanistan ile savaş tehdidine yol açan Kıbrıs Meselesi ortaya çıkmıştır. Hal böyle iken bir süre muhalefet partileri İnönü'yü destekleseler de 1964 yılında muhalefet hükümete karşı tutumunu sürdürmüş, 12 Şubat'ta yapılan bütçe tartışmaları İnönü'yü istifaya zorlamak için bir fırsat olarak düşünülmüştür. Dördüncü koalisyon vekâleten AP yönetimi olmuştur. Koalisyona AP listesinden seçilen bağımsız bir vekil Suat Hayri Ürgüplü önderlik etmiş ve sağ partilerden gelen bakanların yanı sıra başka bağımsızlarda yer almıştır. Bu hükümetin başlıca görevi yılsonuna doğru ülkeyi seçimlere götürmek ve siyasi istikrar sağlamak olmuştur.²⁰

2. Siyasette Süleyman Demirel Dönemi

Adalet Partisi 11 Şubat 1961'de ordunun onayıyla kurulmuştur. Parti başkanı emekli bir general olan Ragıp Gümüşpala olmuştur. Ancak 5 Haziran 1965'te Gümüşpala'nın ölümü partiyi başkansız bırakmış ve parti içerisinde birçok ismin başkan sıfatına düşünülmesine yol açmıştır. Sertlik yanlıları Sait Bilgiç'i, Orduyu yatıştırmak isteyenler Celal Bayar'ın yaverliğini yapmış olan emekli hava generali Tekin Arıburun'u, tutucular bir hukuk Profesörü olan Ali Fuat Başgil'i, orta yolcu ılımlılar Adnan Menderes'e bağlı adı pek duyulmamış olan bir mühendisi Süleyman Demirel'i öne sürmüştür. En az tartışmalı isim olduğu için Süleyman Demirel AP başkanı olarak seçilmiştir.²¹

1965 yılında Şubat ortalarında bütçenin mecliste reddedilmesi üzerine III. Koalisyon hükümeti istifa etmiş ve senatoya AP listesinden seçilmiş olan Suat Hayri Ürgüplü Başbakanlığa getirilmiştir. AP, YTP, CKMP ve MP'li bakanlardan oluşan Ürgüplü koalisyonunda, Süleyman Demirel de Başbakan Yardımcısı olarak görev almıştır. Bu hükümet memleketi seçimlere kadar götürmüştür.²² Demirel Başbakan Yardımcısı olduktan sonra 1965 Haziran başlarında Karadeniz'de Samsundan başlayarak, Ünye, Ordu, Giresun, Trabzon ve Rize'ye uğramıştır. Bu gezi gayri resmi olarak seçim kampanyasının başlangıcı anlamına gelmiştir. AP genel başkanı seçim kampanyası süresince 22 ili dolaşmış, 11762 km mesafe kat etmiştir. Böylece 1965 seçimlerinde en fazla il dolaşan parti unvanını almıştır.²³

Seçimler 10 Ekimde tamamlandıktan ve ilk seçim sonuçlarının açıklanmasından sonra AP'nin önde gittiği anlaşılmıştır. AP genel başkanı Süleyman Demirel iktidarı döneminde yapacakları ilk icraat

²⁰FerozAhmad, a.g.e., s. 164 - 165.

²¹FerozAhmad, a.g.e., s. 165.

²²Nuran Kılağız, a.g.e., s. 185.

²³Nuran Kılağız, a.g.e., s. 202 -206.

olarak, seçim sisteminde değişiklik yapacaklarını açıklamıştır. Ekseriyet sistemine dönülmemekle birlikte en azından 1961 seçimine geri dönebileceklerini belirtmiştir. AP 240 milletvekili ile yeni hükümeti kurma çalışmalarına başlamıştır. AP iktidarı döneminde seçim beyannamesinde belirtmiş olduğu aciliyet arz eden konular hükümet programına dâhil edilmiştir. Cumhurbaşkanı Gürsel AP genel başkanı Demirel'i Çankaya'da kabul ederek en fazla oy alan parti olarak hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Demirel hükümeti mecliste de güvenoyu almasının ardından seçim beyannamesindeki ve hükümet programındaki işleri biran evvel gerçekleştirmek adına hummalı bir çalışma dönemine girmiştir. AP hükümeti her ne kadar iç ve dış meselelerle uğraşmış ve ülkenin geleceğini daha ileri seviyelere ulaştırmaya çalışmış ise de seçim mitinglerindeki vaatlerini yerine getirememiştir.²⁴

AP iktidarı Arap ve Müslüman ülkelerle yakın münasebetler kurmaya ehemmiyet vermiş ve yeni iktidarın hükümet programında “Arap memleketleri meşru davalarında Türkiye'nin anlayış ve desteğine güvenebilirler” denilmiştir. Meşru dava ile kastedilen İsrail meselesi olup, Araplara taviz ve destek vermenin ilk adımları atılmıştır.²⁵

III. SAĞDA VE SOLDAKİ İDEOLOJİK KAMPLAŞMALAR, ÖĞRENCİ VE İŞÇİ HAREKETLERİ

Türkiye’de sendikal hareketlerin yeniden canlanması II. Dünya savaşının sonuna denk gelmektedir. 1945’te bir yandan sınıf esasına dayalı cemiyet kurma yasağı kaldırılmış diğer yandan ise çok partili siyasal yaşama geçilmiştir. Aynı dönemde Çalışma Bakanlığı, İş ve İşçi Bulma kurumu ile İşçi Sigortaları Kurumu (SSK) oluşturulmuştur. 1947’de Sendikalar Yasası kabul edilmiştir. 1961 Anayasası özgür sendika kurma, grev hakkı, toplu pazarlık ve sözleşme yapabilme imkânı tanıyarak sosyal alanda farklılıkları meydana getirmiştir. 1963’te kabul edilen 274 ve 275 sayılı yasalar, sendikal örgütlenmenin önündeki engelleri kaldırmıştır. 1961 – 1971 döneminde Türkiye’de iki sendika konfederasyonundan söz edilebilir: Türk –İş ve DİSK yani Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu. 31 Temmuz 1952’de kurulan Türk – İş önemli boyutlarda ABD yardımı almıştır. Türk – İş’in 1963 yılını takip eden dönemdeki çalışmaları sadece ekonomik savaşım üzerinde yoğunlaşan Amerikan tipi bir tavır içindedir. Bu sebeple Türk – İş örgütün işçi sınıfının gerçek isteklerinin gerisinde kaldığı için eleştirilmektedir. 1960 – 1970 döneminde Türk – İş içindeki muhalefet siyasal bir içerik kazanarak DİSK’in doğuşuna sebep olmuştur. Aslında Türk – İş’ten ayrılma eğilimi 1961 yılında Türkiye İşçi Partisi’nin kurulmasıyla başlamıştır. İşçi sınıfının siyasette ağırlığının olması gerekliliği konusundaki

²⁴ Nuran Kılağız, a.g.e., s.247 – 253.

²⁵ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi(1914 – 1980), 6. Baskı, Ankara 1989, s. 846.

görüşler, sınıfsal mücadelenin siyasetin dışında tutulamayacağının sendikacılığın ekonominin kalıpları arasında hapis bırakılamayacağının inancında olan sendikacılar tarafından DİSK'in kurulması gerçekleşmiştir.²⁶

IV. 12 MART 1971 MUHTIRASI

12 Mart muhtırası, ilk bakışta mevcut Süleyman Demirel hükümetine karşıymış gibi görünse de gerçekte sola karşı gelişmiştir. Süleyman Demirel'in istifasıyla ilk hedefe ulaşılmış TİP, sol geçlik örgütleri ve CHP içindeki sol açılımlar dâhil hepsi hedefler arasında olmuştur.²⁷

Başlarında Genel Kurmay Başkanı bulunan Yüksek Kumanda Heyetinin, Cumhurbaşkanı, Senato ve Büyük Millet Meclisi Başkanlarına sundukları muhtıra şöyledir:

- (1) Parlamento ve hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatı ile yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal – ekonomik huzursuzluklar içine sokmuştur. Atatürk'ün bize hedef olarak gösterdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda bitirmiştir. Ve anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.
- (2) Türk milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetlerinin, bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin, Partiler üstü bir anlayışla, Meclislerimizce değerlendirilerek, mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.
- (3) Bu husus süratle tahakkuk ettirilemediği takdirde, Türk Silahlı Kuvvetleri, kanunların kendisine vermiş olduğu, Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek, idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya karardır.²⁸

Muhtıranın dikkat çeken yanı hem hükümetin hem de Parlamantonun tutum ve davranışlarının yerilmesidir. Muhtıranın ardından Nihat Erim'in başkanlığında partiler üstü hükümet kurularak 11 ilde sıkıyönetim ilan edilmiştir. Sıkıyönetim mahkemeleri kurularak, davalar açılmıştır. Güvenlik

²⁶ Tefik Çavdar, a.g.e., s. 122 – 130.

²⁷ Tefik Çavdar, a.g.e., s. 215.

²⁸ Şevket Süreyya Aydemir, İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali, Remzi Kitabevi, 7. Basım, İstanbul 2007, s. 439.

Mahkemeleri denilen ve özel kanun ile çalışacak olan asker – sivil hâkimlerden kurulu mahkemeler de oluşturulmuştur.²⁹

²⁹ Şevket Süreyya Özdemir, a.g.e., s. 441.

NELER ÖĞRENECEĞİM?

- Koalisyon Hükümetleri Dönemi
- 1973 Genel Seçimleri ve CHP-MSP Koalisyonu
- Kıbrıs Meselesi
- Milliyetçi Cephe Hükümeti
- 1977 Seçimleri ve II. Milliyetçi Cephe Hükümeti
- Üçüncü Ecevit Hükümeti
- 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesine Doğru

KOALİSYON HÜKÜMETLERİ DÖNEMİ 1974-1980

1. 1973 Genel Seçimleri ve CHP-MSP Koalisyonu

Başlangıçta 12 Ekim’de yapılması kararlaştırılan 1973 seçimleri, bu günün pazara denk gelmediği anlaşıncı, Yüksek Seçim Kurulu’nun yaptığı değişiklikle 14 Ekim tarihine alındı. İlk defa birleşik oy pusulasının kullanıldığı ve daimi seçmen kütüğü yazımının yapıldığı¹ 14 Ekim 1973 genel seçimlerinden Adalet Partisi’nin zaferle ayrılması beklenmekteydi. Ancak beklenenin aksine 185 milletvekili çıkarmayı başaran Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) seçimlerden birinci parti olarak çıktı. Onu 149 milletvekiliyle Adalet Partisi takip etti.² Milli Selamet Partisi (MSP) 48, Demokrat Parti 45, Cumhuriyetçi Güven Partisi 13, Milliyetçi Hareket Partisi ise 3 milletvekili çıkarabildi. Türkiye Birlik Partisi’nin 1, bağımsızların 6 milletvekilliği kazandığı seçimlere katılan 8 parti içerisinde vekil çıkaramayan tek parti Millet Partisi oldu.³

Seçim sonuçlarında dikkat çeken en önemli nokta sağda meydana gelen parçalanmaydı Sağ partilerin toplamda elde ettiği 245 sandalyeye rağmen, söz konusu parçalanma nedeniyle ipe önde göğüsleyen ve hükümeti kurma görevini alan CHP oldu. Ancak CHP’nin hükümeti kurması kolay olmadı. Koalisyon ortaklığı teklif ettiği sağ partiler, CHP ile kuracakları hükümetin aleyhlerine kullanılabilecek bir propaganda malzemesi haline gelmesinden çekinmekteydiler.⁴ CHP, seçimlerden yaklaşık üç buçuk ay sonra MSP ile anlaşmayı başardı. Bülent Ecevit’in başbakanlık görevini üstlendiği ikili koalisyon 26 Ocak 1974’de göreve başladı. Türkiye Cumhuriyeti’nin 37. hükümeti olan CHP-MSP

¹ Mehmet Ö. Alkan, “Osmanlı’dan Günüümüze Türkiye’de Seçimlerin Tarihi” [The History of Election in Turkey from Ottoman to Present Day], Görüş No:39 (Mayıs-Haziran 1999) s. 57 [s.48-61]

² Sina Akşin, *Yakınçağ Türkiye Tarihi, 1908-1980*, İstanbul, s. 269

³ Mehmet Ö. Alkan, *a.g.m.*, s.

⁴ Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 270

koalisyonunun amacı 12 Mart 1971 Muhtırasıyla kesintiye uğrayan demokrasiye yeniden işlerlik kazandırmak, iç ve dış sorunları çözmek, iç çatışma tehlikesini önlemektir. Yaklaşık 11 ay devam eden bu koalisyon hükümeti döneminde özellikle dış politikada önemli gelişmeler yaşandı. Yunanistan'ın kara sularını 12 mile çıkardığını ilan etmesi iki ülke ilişkilerinin gerilmesine neden oldu. Hükümet, gerek verdiği notalarla gerekse de ihtilafli bölgelere sevk ettiği donanma ve petrol arama gemileriyle, haklarından vaz geçmeyeceğini gösterdi.⁵

2. Kıbrıs Meselesi

15 Temmuz 1974 yılında Kıbrıs'ta Rumların darbeyle yönetime el koymaları Türkiye tarafından tepkiyle karşılandı. İngiltere'den, Zürih ve Londra Antlaşmalarının garantör devletlere verdiği yükümlülüklerin yerine getirilmesi istenildiyse de herhangi bir sonuç alınamadı. Rumların Türklere karşı katliamlara varan saldırılarına rağmen uluslararası politik çevreler sessizliklerini bozmadılar. Bunun üzerine Türkiye antlaşmaların kendisine verdiği hukuki sorumlulukların ifası yoluna gitti. Kıbrıs'a, Türklere Rum saldırılarından korumak, Türkiye'nin güney kıyılarının güvenliğini sağlamak amacıyla, 20-22 Temmuz ve 14-16 Ağustos 1974 tarihlerinde iki harekât düzenlendi.⁶ BM Güvenlik Konseyi harekâtın başladığı 20 Temmuz günü toplanarak, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğüne, bağımsızlığına saygı gösterilmesi ve savaşın sona ermesi için çalışılması gerektiğini duyurdu.⁷

Üç gün süren birinci harekât sonucunda Girne'den Lefkoşe'ye kadar olan bölge ele geçirildi. Garanti antlaşması doğrultusunda anayasal düzeni yeniden kurmak için Kıbrıs'a müdahale eden Türkiye'nin bu fiili, uluslararası hukuka uygun görülmekteydi.⁸

Barışın sağlanması için harekete geçen Birleşmiş Milletler'in çağrısıyla, 25-30 Temmuz 1974'de toplanan I. Cenevre Konferansı sonunda bir deklarasyon imzalandı. Buna göre adada 1960 anayasası yeniden uygulanacak, taraflar ellerindeki alanları genişletmeyecekti. Ayrıca taraflar anayasal düzenin yeniden tesisi için 8 Ağustos'ta tekrar bir araya geleceklerdi.

⁵ Özgür Polat, 37. Cumhuriyet Hükümetinin (CHP-MSP Koalisyonu) Dış Politikası, 26 Ocak-17 Kasım 1974, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 2009, s. 1, 157

⁶ Sina Akşin, a.g.e., s. 272; Halil İbrahim Güzel, 1960-1983 Yılları Arasında Kıbrıs Meselesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 2009, s. 63

⁷ Halil İbrahim Güzel, a.g.t., s. 67

⁸ Cezmi Eraslan (Ed.), Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi-II, Eskişehir, 2013, s. 188

8-14 Ağustos 1974'deki II. Cenevre Konferansı'nda, Türk tarafı federal bir yapı meydana getirilmesini, adadaki Türk ve Rumların coğrafi olarak birbirlerinden ayrılmasını istedi. Ancak Yunanistan ve Rum taraflarının kabul etmemeleri üzerine 14 Ağustos günü ikinci harekât başlatıldı.⁹ Birinci harekâtın tersine bu defa dünya devletlerinin tepkisiyle karşılaşıldı.¹⁰ Harekât neticesinde adanın Lefke-Lefkoşa-Magosa hattının kuzeyinde bulunan % 38'lik bölümünde hâkimiyet sağlandı.¹¹

İkinci Barış Harekâtı'nın ardından, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri 25-26 Ağustos 1974'de Kıbrıs'a gelerek barış görüşmelerinin başlaması isteğini taraflara ilettili. Bu görüşmelerde mübadele kararı alınarak, kuzeydeki Rumlar ile güneydeki Türklerin yer değiştirmesi sağlanarak, iki bölge ve iki toplumlu bir federal devlet için uygun koşullar oluşturuldu. 13 Şubat 1975'de Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin kurulduğu ilan edildi. Federal devletin kurulamaması üzerine, 15 Kasım 1983'de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti resmen kuruldu.¹²

3. Milliyetçi Cephe Hükümeti

Kıbrıs'a düzenlenen ikinci harekât sonrasında CHP ve MSP arasında yaşanan anlaşmazlıklar, bu koalisyon ortaklığının sonunun da habercisiydi. Başbakan Bülent Ecevit Kıbrıs harekâtlarının, adada barışın sağlanması için yapıldığını söylerken; Başbakan Yardımcısı ve MSP Genel Başkanı Necmettin Erbakan harekâtları, adanın tamamen ele geçirilmesini amaçlayan bir fetih hareketi olarak görüyordu.¹³ Her iki parti arasındaki anlaşmazlıkların artması nedeniyle, cumhuriyetin laiklik ilkesine bağlı CHP ile "İslamcı" olarak nitelendirilen MSP'nin bu ortaklığı uzun sürmedi.¹⁴

İki parti arasında anlaşmazlığı artırarak, Başbakan Bülent Ecevit'in istifasına neden olan diğer nedenler ise şunlardı:

- Necmettin Erbakan'ın gittiği yerlerde Devlet Planlama Teşkilatı'ndan geçmemiş hayali yatırımlardan bahsetmesi
- MSP'nin Kıbrıs'ta taksim politikası izlenmesi gerektiği konusunda ısrar etmeleri

⁹ Halil İbrahim Güzel, *a.g.t.*, s. 67-72

¹⁰ Mehmet Yıldırım, *Bütün Yönleriyle 1974 Kıbrıs Harekâtı*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2004, s. 153-154

¹¹ Mehmet Yıldırım, *a.g.t.*, 148-157

¹² Refik ... vd., *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, s. 328-329

¹³ Derya Çeliker, *1961-1980 Arası Koalisyon Hükümetlerine Bir Örnek: 1974 CHP-MSP Koalisyonu*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 2009, s. 82

¹⁴ Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 270-271

- MSP'nin Polatlı'da kurulması kabul edilen ağır teçhizat fabrikasının Çankırı'da kurulmasını istemesi
- Pamuk fiyatı konusunda yaşanan anlaşmazlık
- Necmettin Erbakan'ın Kıbrıs'ta, İran ile ortak bir rafineri açacağını duyurması
- Ahlak derslerinin okutulma usulü konusunda fikir ayrılığı

Bülent Ecevit, 18 Eylül 1974 günü, 236 günlük CHP-MSP koalisyonunu sona erdiren istifasını cumhurbaşkanına sundu.¹⁵

Ecevit'in istifası ile birlikte Eylül 1974'den Nisan 1974'e kadar devam edecek olan hükümet krizi başladı. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk hükümet kurma görevini ilk önce Sadi Irmak'a verdi. Sadi Irmak'ın kurduğu hükümet meclisten güvenoyu alamasa da başka bir hükümet kuramadığı için Mart 1975'e kadar başbakan olarak kaldı. Tekrar başbakanlık teklif edildiyse de kabul etmedi. Bülent Ecevit'in de reddetmesi üzerine Süleyman Demirel başbakanlığa getirildi. Demirel'in kurduğu Adalet Partisi-Milli Selamet Partisi-Cumhuriyetçi Güven Partisi-Milliyetçi Hareket Partisi ve Bağımsızlar koalisyonu 12 Nisan 1975'de meclisten güvenoyu alarak göreve başladı. Bu hükümet "Milliyetçi Cephe" olarak adlandırıldı.¹⁶

Nisan 1975'de başlayan ve Haziran 1977'de yapılan seçimlere kadar devam eden "I. Milliyetçi Cephe" döneminde dış politikada Yunanistan ve Amerika ile yaşanan sorunlar ön plana çıktı. Sadi Irmak'ın başbakanlığı sırasında kuruluşu ilan edilmiş olan Kıbrıs Türk Federe Devleti dünyada tepkiyle karşılanırken Türk-Yunan ilişkilerinde ve Amerika'nın Türkiye'ye karşı tutumunda gerginliğe neden oldu. Böylesine hassas bir dönemde Yunan hükümetinin karasularını 12 mile çıkarma girişimi ve Türkiye'nin bölgede petrol aramaya başlaması, iki ülke arasındaki sorunları içinden çıkılamayacak hale getirdi.¹⁷

I. Milliyetçi Cephe hükümeti Kıbrıs Türk Federe Devleti'ni ve mevcut yapısını korumayı amaçlayan bir politika takip etti. Rum tarafının merkezi yönetimde ısrar etmesine rağmen, federal devlet isteğinden taviz verilmedi. İki tarafın sergilediği bu tutum Kıbrıs sorununun çözümünü engellediği gibi, bu durum Türkiye-ABD ilişkilerine de olumsuz yansıdı. ABD Şubat 1975'den itibaren Türkiye'ye silah ambargosu uygulamaya başladı. Başta "bekle gör" politikası uygulayan Demirel hükümeti, ambargonun kaldırılmaması üzerine tutumunu sertleştirdi. Türkiye'deki Amerikan üslerinin Türk ordusunun

¹⁵ Derya Çeliker, *a.g.t.*, s. 101-103

¹⁶ Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 273-274

¹⁷ Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 275

denetimine geçirilmesinin gündeme gelmesi üzerine ABD yönetimi ambargoyu kaldırma yönünde adımlar atmış ve Eylül 1978’de tamamen kaldırılmıştır.¹⁸

Bu dönemde Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile ilişkilerde de krizler ve gerginlikler birbirini takip etmiştir. Milliyetçi Cephe’nin çok partili yapısı nedeniyle AET’ye karşı ortak bir politika takibini güçleştirmesi ve Kıbrıs sorunu dolayısıyla Türkiye’nin olumsuz imajı AET ile tarım tavizleri, krediler ve serbest dolaşım konularında yaşanan sorunların çözümünü engellemiştir.¹⁹

ABD ve AET ilişkilerinde hâkim olan kriz havasının tersine Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler kuruldu. Batı’nın tavrı karşısında SSCB ile ekonomik ilişkileri geliştirme kararı alan hükümet, bu ülkenin ortaklığıyla İskenderun Demir-Çelik Fabrikası’nı inşa etti. SSCB’nin Türkiye’ye silah yardımında bulunmayı taahhüt etmesi, ABD’nin uyguladığı ambargoyu gevşetmesini ve daha sonra kaldırmasını hızlandırıcı bir rol oynadı.²⁰

Ülke genelinde büyük gerginliklerin yaşandığı bu dönem boyunca sağ partiler komünizm, sol partiler ise faşizm tehdidi olduğu yönünde halka telkinlerde bulundular. 1977 yılı 1 Mayıs kutlamaları sırasında Taksim’de 34 kişinin ölmesi yaşanan gerginliği hat safhaya ulaştırdı ve Haziran ayında seçime gitme kararı alındı.²¹

4. 1977 Seçimleri ve II. Milliyetçi Cephe Hükümeti

5 Haziran 1977’de yapılan genel seçimlerden, 1973 seçimlerinde olduğu gibi CHP birinci sırada çıktı. Oylarını artıran CHP, mecliste 213 sandalyenin de sahibi oldu. Adalet Partisi 189 sandalye ile CHP’nin ardından ikinci parti olurken, MSP 24, MHP 16, CGP 3, DP 1 sandalye ile mecliste temsil edilme hakkı kazandı. Ayrıca 4 bağımsız milletvekili meclise girmeyi başardı. 1977 seçimlerinde hiçbir partinin tek başına iktidara gelecek oyu alamaması hükümet istikrarsızlıklarını beraberinde getirdi ve ülkedeki karmaşanın boyutu daha da arttı.²²

¹⁸ Mehmet Hanifi Tiryaki, *I. Milliyetçi Cephe Hükümeti Dönemi Türk Dış Politikası 31 Mart 1975-21 Haziran 1977*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s. 216-217

¹⁹ Türker Akıncı, *Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti ve İzmir Basını*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2010, 118-119

²⁰ Türker Akıncı, *a.g.t.*, s. 122

²¹ Cezmi Eraslan (Ed.), *a.g.e.*, s. 223

²² Mehmet Ö. Alkan, *a.g.m.*, s. 58

CHP'nin kurduğu azınlık hükümetinin güvenoyu alamaması üzerine AP'nin liderliğinde MSP ve MHP'nin katılımıyla II. Milliyetçi Cephe Hükümeti kuruldu. Bu dönemde ülke içerisinde çatışmalar daha da arttı.²³ Kaosun durdurulamaması II. Milliyetçi Cephe'nin Aralık 1977'de düşmesine neden oldu.²⁴

5. Üçüncü Ecevit Hükümeti

II. Milliyetçi Cephe Hükümetinin ardından Bülent Ecevit liderliğindeki CHP'nin kurduğu, CGP ve DP ile birlikte AP'den istifa eden 11 milletvekilinin desteğini alan yeni hükümet, meclisten 229 güvenoyu aldı. Ecevit SSCB ile ilişkileri geliştirmeye çalıştı. 1978 yılı yazında Moskova'ya giderek siyasi ve ekonomik antlaşmalar yaptı. Ülke içinde ise karmaşa hali devam etmekteydi. 1978 ilkbaharında Malatya Belediye Başkanı Hamid Fendoğlu ve ailesinin öldürülmesi, 22 Aralık 1978'de yaşanan Maraş olaylarında yüzün üzerinde vatandaşın ölmesi halkın hükümete olan güvenini kaybetmesine neden oldu. Bu durum 12 Eylül 1980 askeri müdahalesine kadar mahallelerde direniş komitelerinin kurulmasını beraberinde getirdi.²⁵

6. 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesine Doğru

Ülkede kargaşanın hâkim olduğu askeri müdahale öncesinde meclis de çalışamaz hale gelmişti. 14 Ekim 1979'da yapılan ara seçimlerden Adalet Partisi güçlenerek çıkmış, bunun üzerine Ecevit hükümeti istifa etmiştir. AP'nin kurduğu ve sağ partilerin dışarıdan destek verdiği hükümet, müdahale öncesinde, 12 Kasım 1979-12 Eylül 1980 arasında görev yaptı.²⁶ Hükümet, 24 Ocak 1980'de, Turgut Özal tarafından hazırlanan ekonomi kararlarını yürürlüğe koydu. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün 6 Nisan 1980'de görev süresini doldurması sonrasında yeni cumhurbaşkanının bir türlü seçilememesi, mevcut krizlere bir yenisini daha ekledi. Ekonomi, siyaset ve iç güvenlikle yaşanan kargaşa hali, 1960 askeri müdahalesinden 20 yıl sonra yeni bir müdahaleye zemin hazırladı.²⁷

²³ Cezmi Eraslan, *a.g.e.*, s. 223

²⁴ Refik Arıkan vd., *a.g.e.*, s.

²⁵ Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 277-278

²⁶ Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 278-279

²⁷ Rerdik Arıkan vd..., *a.g.e.*, s...